

TÜRK YURDU

NİSAN 2011 | CİLT 31 | FİYATI: 10 TL. | SAYI: 284

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 01.04.2011 • ISSN1300-2323
7. Devre, cilt 31 (63) Sayı: 284 (645) 100. Yıl

SAHİBİ

Galip TAMUR

(Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eđt. Hiz. İşl. Adına)

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ

Prof. Dr. M. Çađatay ÖZDEMİR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Necmeddin SEFERCİOĐLU

YAYIN KURULU

Dođ. Dr. Bahri ATA Yücel HACALOĐLU
Yrd. Dođ. Dr. İbrahim ATABEY Dođ. Dr. Yunus KOĐ
Dr. Fahri ATASOY Ömer ÖZCAN
Dođ. Dr. Levent BAYRAKTAR Yrd. Dođ. Dr. Serdar SAĐLAM
Ömer BEKEĐ Yrd. Dođ. Dr. Yavuz KARTALLIOĐLU
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ Prof. Dr. Özcan YENİĞERİ
Galip ERDEM

AKADEMİK DANIŐMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Şerif AKTAŐ (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Mustafa ERKAL (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Feyzullah EROĐLU (Pamukkale Ü.)
Prof. Dr. Ali GÜLER (İzzet Baysal Ü.)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĐAN (Muđla Ü.)
Prof. Dr. Leyla KARAHAN (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Bayram KODAMAN (S. D. Ü.)
Prof. Dr. Hasan ONAT (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Nâzım H. POLAT (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Mehmet ŐAHİNGÖZ (Gazi Ü.)
Prof. Dr. İsmail YAKIT (Akdeniz Ü.)
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Hacettepe Ü.)

GENEL MERKEZ

Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sokağı Nu: 1 Balgat / ANKARA
Tel: 90(312) 284 35 90

İDARE YERİ

Sezenler Caddesi 4/12 Sıhıye / ANKARA
Tel-Belgegeđer: 90(312) 229 69 74

YAZIŐMA ADRESİ

P.K. 429 Yenıőehir / ANKARA
Elmek: turkyurdu@turkyurdu.com.tr
Türk Yurdu Web Sitesi: www.turkyurdu.com.tr
BÜRO: YaŐar GİRĐN

ABONELİK ve ABONELİK ÜCRETİ

Abonelik ücreti, Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İŐletmesi
Türk Yurdu 257311 numaralı posta çekı hesabına, yurt içı ve yurt dıŐı havaaleler
için de T.C. Ziraat Bankası Necatibey-ANKARA Őubesi TR1500 0100 0795 0656
5463 5001 numaralı banka hesabına yatırılarak, P.K. 429 Yenıőehir-ANKARA
adresine yahut elmek veya telefonla bilgi verilir.

YURT İÇİ: Yıllık Ferdi Abone 80 TL. / Yıllık Kurum ve KuruluŐ Aboneliđi 150 TL.

YURT DIŐI: Avrupa ölkeleri için yıllık 75 Euro / Diğer ölkeler için yıllık 100 Dolar

Yayımlanan yazıların muhtevasına ait sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayımlanacak yazılar üzerinde yazardan müsaade alınarak gerekli

düzeltilmeler yapılabilir. Gönderilen yazılar yayımlansın

yayımlanmasın iade edilmez.

TÜRK OCAKLARI MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: Nuri GÜRGÜR Üye: Prof. Dr. Orhan ARSLAN
Genel Başkan Yrd.: Efendi BARUTÇU Üye: Prof. Dr. M. Çađatay ÖZDEMİR
Genel Sekreter: Prof. Dr. Orhan KAVUNCU Üye: Prof. Dr. Özcan YENİĞERİ
Genel Muhasip: Galip TAMUR Üye: Kerim ÜNAL
Genel Sekreter Yrd.: Osman OKTAY Üye: Dr. Fahri ATASOY
Genel Sekreter Yrd.: Yrd. Dođ. Dr. Bülent AKSOY

DENETLEME KURULU

Başkan: Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Raportör: Yrd. Dođ. Dr. İbrahim ATABEY
Üye: Zafer SADIKOĐLU

TASARIM: www.hakkiuslu.com

DİZGİ: REPROTON LTD. ŐTİ. (0312) 384 78 51-52

BASKI: EVREN YAY. A.Ő. Tel: (0312) 615 54 54

Ankara Konya Devlet Yolu 29. km. Ođulbey/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Yusuf Akçura'nın Hüseyinzade Ali Bey'e Yazdığı Mektuplar Yavuz Akpınar	3
Ahmet Ağaoğlu'nun Hüseyinzade Ali Bey'e Mektupları Yılmaz Özkaya	14
Türk Ocağı'nın Fazla Bilinmeyen Bir Mensubu: Mehmet Servet Berkin Ömer Özcan	26
Türk Düşünce Tarihinde Osmanlıcılık • Muharrem Dayanđ	35
Dr. Bahaeddin Őakir Bey • Alaattin Uca	40
II. Meşrutiyet Devrinde Türkçü Yayın Organları • Nâzım H. Polat	52
İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Parlamentosu'nun Denetim İŐlevi Ahmet Ali Gazel	83
Şark Meselesi İŐıđında Balkan Milliyetçiliđi ve Büyük Güçlerin Politikaları • Zafer Gölen	91
II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi ve Tubâ Ağacı Nazariyesi'ni Yeniden Düşünmek • Mehmet Sarıoğlu	102
II. Meşrutiyet Öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyetinin Gayrimüslimlere BakıŐı • Ahmet Ođuz	106
Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti Mustafa Ođuz	113
Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na GiriŐi • Nevzat Kösođlu	119
Dünden Günümüze Ermeni Sorunu • Nuri Gürgür	133
Türk-Ermeni İliŐkilerinde Selçuklular Dönemi • Adem Uzun	136
Türk-Ermeni İliŐkilerinin Tarihi Seyri • Őenol Kantarcı	150
Osmanlı Devleti'ne İktisadî Liberalizmin GiriŐi ve Uygulamaları Muzaffer Tepekaya	159
Ayrılıkçı Hareketler Öncesinde Osmanlı'da Rum Aydınlarından Portreler • Hatice Akın	176
Bir Avusturya Karikatüründe 1878 Bosna İŞgali ve İŐgale Yüklenen Miyon • Necmettin Alkan	181
Türk Ocaklarının Azerbaycan Türklerine Desteği (1922-1931) Sebahattin Şimşir	187
Hem Hassas Hem de TartıŐmalı Bir Konu: Ermeni Sorunu ve Atatürk YaŐar Kop	191
ErmenileŐtirilen Kuzey Azerbaycan Türk Toprakları BeŐir Mustafayev	197
Devlet ArŐivimiz • İsmet Binark	201
Türkiye, Avrupa Birliđi ve Dinler Arası Diyalog • Ali İsra Güngör	207
Hüthüt İle Kaf Dağına Yolculuk ve Söz • Suzan Çataloluk	215
Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan-Erol Güngör Çizgisinde Milliyetçi Tarih GörüŐü • Ahmet ŐimŐek	219
Türk Yurdu'ndaki Dil Yazıları - 2 (1924 - 1931) • İbrahim Atabey	230
DÜŐÜNCELER • O Bir Hanımefendiydi • Nuri Gürgür	238
DÜŐÜNCELER • Türk Milliyetçiliđinde Yeni Ufuklar 2 Lütfü Őahsuvarođlu	239
DÜŐÜNCELER • Türklerde Peygamber Sevgisi II Türk Milleti'nin "Gül" AŐkı • Mehmet GüneŐ	245
DÜŐÜNCELER • "Ziya Nur Aksun ve Dündar TaŐer" Hakkında Birkaç Söz • Erol Kılınç	249
DÜŐÜNCELER • Bir BađlanıŐ ve KopuŐ Hikâyesine GiriŐ Sadettin Elibol	256
DÜŐÜNCELER • MuhteŐem Hatalar • Mehmet Ali Ünal	259
KİTAP • "Yiđit Nâmı ile Anılır" • Necmeddin Seferciođlu	262
Türk Dünyasından Haberler	263
Türk Ocaklarından Haberler	265

TÜRK OCAKLARININ AZERBAJYCAN TÜRKLERİNE DESTEĞİ (1922-1931)

SEBAHATTİN ŞİMŞİR*

Kafkasya'da 18. yüzyıl sonlarında başlayan siyasî ve askerî gelişmelerden bir hayli etkilenenlerin başında Azerbaycan Türkleri gelmektedir. Bu dönemde, bölgede siyasî bir birlik oluşturamayıp parça parça küçük kuvvetler halinde ve birbirinden bağımsız oluşan Azerbaycan Hanlıkları, bir müddet sonra Rusya'nın egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardır. 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmaları ise, bölgenin ve Azerbaycan Türklerinin kaderinde büyük bir rol oynamıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti Kafkaslarda hâlâ etkili olmaya çalışsa da, bunlar yeni bir düzen kurma ve Türk-İslâm ahalisinin güvenliğini sağlamayı değil; mevcudu korumayı hedeflediğinden Rusya'nın ilerlemesine karşı herhangi ciddi bir tedbir alınamamıştır.

Yaklaşık bir asırlık bir dönem içinde ve dünyadaki gelişmeleri de göz önünde bulundurduğumuzda kırılma noktalarının başında, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı gelmektedir. Bu savaşta Rusların mağlubiyeti, geniş Rusya coğrafyasında Rus olmayan milletlerin medenî hayatlarında büyük bir değişime ve gelişmeye sebep olmuş, kendi dillerinde gazete ve dergiler yayımlamaya başladıkları gibi kendi dillerinde eğitim faaliyetlerine de hız vermişlerdir. Ama bu dönem çok kısa sürmüş ve mağlubiyetin olumsuzluklarından kurtulan Rusya bu tür yayımları yapanların peşine düşerek onların ya hapse girmeleri ya da ülke dışına çıkmaları gibi iki seçenekten birine uymalarını beklemiştir.

Bu gelişmeler üzerine İdil-Ural, Kırım, Kafkasya ve Azerbaycan'dan bazı aydınlar Avrupa, İran ve Türkiye'ye göç etmeyi uygun görmüşlerdir. Bunlardan Türkiye'ye gelenler II. Meşrutiyet, Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında geldikleri Türkiye'de vaziyetin pekiyi olmadığını da görerek o günlerde yeni yeni kurulmakta olan Türkçü dernekler -Türk Derne-

ği, Türk Yurdu ve Türk Ocakları- çatısı altında faaliyet gösterdikleri gibi mevcut gazete ve dergilerde (*Türk Yurdu*, *Sebilürreşat* gibi) de yazılar yazmışlardır.

Rusya ise kendi vatandaşı olan ve sürgünde memleketlerinin medenî, tarihî ve kültürel durumlarını ifade eden çalışmalarda bulunan bu şahısların faaliyetlerinden rahatsız olduğu için, 1913 yılında Romanov hanedanının tahta çıkışının 300. yıl dönümü dolayısıyla bir af yayımlayarak bunları tekrar memleketlerine davet etmiştir. İstanbul'da bulunan Azerbaycan Türklerinin bir kısmı, başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere ülkelerine dönmüşlerdir.¹

Bu dönemde, önce Birinci Dünya Savaşı ardından Bolşevik Devrimi ve müstakil devletler dönemlerinin çok hızlı bir süreç olarak yaşanmasının ardından, Kızıl Ordu'nun 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ı işgal ederek, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne son vermesi üzerine ikinci bir göç dalgası daha başlamıştır. Bu kez devlet başkanı Resulzade tutuklanarak Moskova'ya götürülmüş, burada yaklaşık iki yıl mecburî bir ikamet neticesinde, hatıralarındaki ifadeyle Tatar kolonisinin yardımı ile önce Finlandiya sahillerine oradan da Almanya ve nihayet Türkiye'ye gelmeyi başarmıştır. 1922 yılı sonlarında İstanbul'a gelmiş olan Resulzade, kendisinden önce buraya gelen Azerbaycan Türklerinin içinde bulunduğu perişan durum karşısında istiklal ateşini canlı tutmak, bir nevi hesap vermek maksadı ile kaleme aldığı *Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti* adlı eseri yayımlamıştır. Eser, bir nevi 28 Mayıs 1918-27 Nisan 1920 tarihleri arasında yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihidir. Resulzade'nin aynı yıl yayımladığı diğer eseri ise *Asrımız'ın Siyavuşu*dur. Bu eseri, 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ın Ruslar tarafından istilâsından sonra Şamahî civarında Kafkas sıra dağlarının eteğinde Lahîç'te misafir kaldıkla-

rı evde bulunduğu Firdevsi'nin *Şehname*'sini okuduktan sonra ilham alarak orada yazmıştır. Yanındakilere de, "Arkadaş, tarihimin Siyavuş'unu dinledim. Şimdi sana *Asrımızın Siyavuş'unu yazacağım*" demiştir.²

Bu iki çalışmadan sonra Resulzade, İstanbul'da bir süreli yayın çıkarmanın gayreti içine de girmiştir. Çünkü dağınık bir halde yaşayan Azerbaycan muhacereti, gündelik meselelerini düşünmekten millî meselelerini unutmakla karşı karşıyadır. Böyle bir yayın organı hayata geçirilirse bu dağınıklığın da önüne geçebileceğini düşünmüştür.

Burada şunu özellikle ifade etmekte yarar vardır ki, Türkiye'deki Azerbaycan muhacirleri esasen Türk Ocakları Merkez Komitesi ve onun başkanı, aynı zamanda maarif nazırı da olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'den ciddi mânâda malî destek almışlardır. Bu hususta Ahmet Ağaoğlu bir mektubunda: "Türk Ocaklarının her ay kendisine, A. Emircanov'a ve M. Emin Resulzade'ye 75 lira para verilmesi hususunda karar alındığını" aynı hususta Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Sultanov'a yazdığı mektupta da Sultanov, Emircanov ve Resulzade'ye 75 lira verildiğini yazması bunu tasdik etmektedir.³

Yeni Kafkasya Mecmuası (1923-1927): Bu mecmua, "Esir Türk ellerine tercüman olan; Azerbaycan istiklâlî uğrunda şanlı cihadın büyük maksatlarını terviç ve müdafaa eder; Kafkasyalıların Rus istilâsına, kızıl vahşete karşı müttehit bir cephe teşkil etmelerini isteyen; başta kahraman Türkiye olduğu halde, Şark milletlerindeki büyük inkılâp hareketini alkışlayan; İslâm ve Türk dünyasında kızıl Rusya istilâ ve mezâlimine karşı bayrak açmış ilk ve yegâne gazete"dir⁴ şeklinde kendini ifade eden dergi, 26 Eylül 1923 tarihinde ilk sayısını neşretmiş, Y.5, S.1(94) ile 1 Ekim 1927 tarihinde tespit edebildiğimiz son sayısını yayımlamıştır.

Yeni Kafkasya mecmuasının yayın programı ise:

1. Milletçi, radikal ve demoktrattır.
2. Türkçüdür. Türklerin kültürel tanışmalarını, medenî irtibatlarını, manevî vahdet ve istikallerini göz önüne alır.
3. Türk davasının Azerî cephesini müdafaaaya mükellef Azerbaycan istiklâlcilerinin fikirlerini yayar.
4. Kafkasya milletlerinin Rusya esaretinden kurtulmasını ve müstakbel Rusya istilâsına karşı muvafakiyetle durmasını temin için Kafkasya'nın konfederasyon şeklinde birleşmesinin taraftarıdır.
5. Yalnız Azerbaycancılık, Türkçülük ve Kafkasyacılıkla kalmaz; o Şark'taki millî istiklâl hareketini de terviç ettiği efkâr-ı marzumesinin tamamlayıcı bir cüz'ü olarak benimser. Şark'ın radikal bir surette asrileşmesini bütün samimiyetiyle istikbâl eder.

6. Bilhassa Rusya emperyalizmine karşı mücadele eder. O, Çarizm'i olduğu kadar Bolşevizm'i de Türk dünyası için muzır ve Kafkasya'ya düşman görür.⁵

Yeni Kafkasya mecmuasının belirtilen program dâhilinde yaptığı faaliyetler, kendisinden sonra gelen diğer millî yayın organları için de rehber olmuştur. Mecmua'da, Azerbaycan, Kafkasya, Rusya mahkûmu milletler, Türkiye ve Türk dünyasına ait muhtelif konularda yazılar görülmektedir. Aralarında meşhur yazarlarında yer aldığı imzaların bir kısmının müstear olması dolayısı ile tesbiti güçtür. Başyazar Mehmet Emin Resulzade dışında tespit ettiğimiz imzaların bir kısmı şöyledir; A. Battal, A. Cevad, A. Hamdi, A. Şeyhülislamzâde, Abdulkadir, Dr. Abdullah Cevdet, Ahmet Zeki Velidi, Akçura, Ali Mansur, Ali Merdan, Ayaz İshaki, Falih Rıfkı, Gültekin, Halil Hasmemmed, Hüseyin Cavid, Kırımlı Cafer Seyid Ahmet, Mahmud Fuat, Mehmet Fuat Toktar, Mustafa Çokayoğlu, Sadri Maksudi, ...

Bu özellikleri dışında *Yeni Kafkasya* mecmuası yalnız Azerbaycanlıların değil, bütün Rus esiri Türklerin, memleketleri haricinde çıkardıkları ilk mecmuadır. Dâhilde ve haricte büyük ve derin tesirler yapan ve Sovyet hükümetinin resmen protesto ettiği bir mecmua olmuştur.⁶ Bundan dolayı *Yeni Kafkasya*, Anadolu'nun dört bir tarafına, İran'ın, Mısır'ın, Hindistan'ın, Afganistan ve sair doğu memleketlerinin mühim merkezlerine kadar giderek, Bolşevizm mezalimi altında inleyen Türk ve İslâm memleketlerinin uğradıkları baskı ve zulüm hakkında hazin ve uyandırıcı haberler götürmüştür. *Yeni Kafkasya*, Azerbaycan muhitinden başka Türkiye millî mehafilinde de rağbet görmüştür. Özellikle Türk Ocakları Merkez Heyeti bütün şubeleri için *Yeni Kafkasya*'ya abone olmak sureti ile Azerbaycan davasına destek olmuştur.⁷

Azerî Türk Mecmuası (1928-1930): Millî Azerbaycan hareketinin Türkiye'de yayımladığı ikinci süreli yayın *Azerî Türk* mecmuasıdır. On beş günde bir edebî, içtimâî, iktisadî ve siyasî milliyetperver mecmua olarak 1 Şubat 1928 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Tespit edebildiğimiz son sayısı ise Şubat 1930 tarih ve Y.3, S.30/1 numaradır. *Azerî Türk* mecmuası, Türkiye'de 1353 sayılı kânunla kabul edilen 1 Ekim 1928 tarihli Yeni Türk Harfleri Hakkında Kânun uyarınca 16 Aralık 1928 tarihli Y.1, S.21'den itibaren Latin harfleriyle çıkmaya başlamıştır.

Azerî Türk mecmuasının ilk sayısında Resulzade amaçlarını şu şekilde belirtir:

"Mecmuamızı bundan dört-beş sene evvel ve başka şerait dâhilinde çıkarmış olsaydık, tuttuğumuz yolu kat'î surette izah edebilmek için belki daha ziyade tafsilat vermek ihtiyacını hissederdik. Fakat şimdi bizden evvel vuku bulan neşriyat sayesinde

ihzâr olunan bir muhiti nazara alarak, tuttuğumuz yolun pek kısa cümlelerle izah olunabileceğini ümit ediyoruz”⁸ diye başlarken, takip edilecek yolun *Yeni Kafkasya* mecmuasının çizdiği yol olacağını ifade ettikten sonra, mecmuanın asıl hedefinin de Azerbaycan Cumhuriyeti’ni, Azerbaycan Türklerinin kültür, dil, gelenek ve an’aneleri olacağını bildirmiştir: “Azerî Türk, harb-i umuminin neticesinde bilfiil istiklâl mücadelesine atılan ve senelerden beri büyük bir aşk ve hararetle özlediği Cumhuriyet gayesine ermiş bulun; fakat millî istiklâli tekrar sekteye uğrayan bir Türk ilinin, Azerî Türk halkının, daha mustalah ismi ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nin hayat ve mukadderatı ile alakadar bir mecmuadır”⁹ cümlelerinden sonra, “Azerî Türk, Azerbaycan Türkçülüğünün esaslarını tahlil edecektir. Yani Türk harsını Avrupaî bir usul ile tezhib ederken, halk ile samimi bir irtibat ve beraber yaşamaktan kat’iyen sapmayacaktır. Halkçı bir Türkçülükten ibaret olan bu meslek, asrın mükemmel tekniğini halkın samimi duygu ve ihtiyaçlarını tatmin için kullanacaktır... Medenî istikameti bu olan Azerbaycan Türkçülüğünün siyasî cephesi ise Azerî Türkçülüğünü diğer Türk illerinden uzaklaştıran her türlü tedbirlere karşı koymak, harsî Türk irtibatını tahripkâr tesirden muhafaza etmektir”¹⁰ diye tesbit yaptıktan sonra, vazgeçilmez olanı ise şu cümle ile belirtmektedir: “*Azerî Türk*’ün takip edeceği en büyük ve aktüel umde istiklâl umdesidir”.¹¹ Mecmuanın ikinci sene-i devriyesi başyazısında ise takip edilecek umdeler şu şekilde ifade edilmektedir:

1. *Azerî Türk*, Azerbaycan İstiklal davasını müdafaa etmek vazifesini deruhte eden milliyetperverlerin naşir-i efkâridir.

2. Esarete bulunan Türk ülkelerinin kurtuluş ve istiklâllerini terviç eyler.

3. *Azerî Türk*, bilhassa Ruslukla mücadele eder.

4. Kafkasya milletlerinin, Rusya esaretinden kurtuluşunu ve müstakbel Rusya’nın istilâsına karşı birleşmelerine taraftardır.¹²

Azerî Türk mecmuası da, *Yeni Kafkasya* mecmuası gibi Azerbaycan, Kafkasya, Rusya mahkûmu milletler; Türkiye, İran ve Türk dünyasına ait muhtelif konularda makaleler yer almıştır. Burada da yine müstear isimlerden kaynaklanan tespit zorlukları vardır. Burada dikkat çeken yazarların bir kısmı da, A. Caferoğlu, F. Özdemir, Kırımlı Cafer Seyid Ahmed, Mehmetzade Mirza Bala, Mehmet Sadık, S. Tekin, Yusufbeyli Nesip ...

Yeşil Yaprak Mecmuası (1928): 16 Haziran 1928 tarihinde yayın hayatına başlayan *Yeşil Yaprak* mecmuası diğer iki dergiye göre hacim, süre ve etki itibarı ile zayıf olmuştur. Elimizde net bir bilgi ve belge olmamasına rağmen bu mecmuanın yayımı ile

Azerbaycan Türkleri arasında da ayrılıkların başladığını ifade edebiliriz. Sekiz sahife bir hacimle yayımlanan mecmuanın tespit edebildiğimiz son sayısı ise 1 Eylül 1928 tarihini taşıyan üçüncü sayıdır. Derginin nerede ise her şeyi, Mehmet Sadık Aran’dır. Kendisi dışında Erdoğan ve Sisyanlı imzalarına rastlanmaktadır.

Yeşil Yaprak mecmuası yayın programını, birinci sayıda “Yolumuz” adlı yazıda şu şekilde belirlemiştir: “*Yeşil Yaprak* esaret zinciri altında bulunmak bedbahtlığına düşen Azerbaycan’da senelerden beri tutuşan faciaya seyirci kalan cihana, onun dertlerini işittirmek için yapılan neşriyata iştirak etmek maksadıyla intişar ediyor.”¹³

Odlu Yurt Mecmuası (1929-1931): Türkiye muhaceretinin birinci döneminde, Azerbaycan muhaceretinin Mehmet Emin Resulzade önderliğinde yayımlandığı son mecmuadır. Mecmua imtiyaz sahibi A. Kazımzade, mesul müdür Kemal ve Resulzade’nin başmuharrirliğinde aylık olarak, millî Azerbaycan fikriyatını yaymak için 1 Mart 1929 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Tespit edebildiğimiz son sayısı ise Y.3, S.5-6 (30-31) ile Temmuz-Ağustos 1931 tarihini taşımaktadır.

Mecmua yayım amacı: “Odlu Yurt Millî Azerbaycan fikrinin mürevvici olarak intişar ediyor. Bu intişar ile o, kendisinden evvel *Yeni Kafkasya* ve *Azerî Türk* mecmuaları tarafından gidilmiş ideal yolunu boylamak azmindedir”.¹⁴

Başyazarlığını Mehmet Emin Resulzade’nin yaptığı mecmuanın diğer dikkat çeken yazarları arasında şunları sayabiliriz; A. Caferoğlu, Abdullah Cevdet, Azerbaycanlı Baykara, Cafer Sadık, Gültekin, Hamdullah Suphi, Hilal Münşi, Kırımlı C. Seyit Ahmet, Mehmet Emin Resulzade, Mehmet Dadı, Mirza Bala, Mustafa Çokayoğlu, Yusufbeyli Nesip...

Bildiriş Gazetesi (1930-1931): Millî Azerbaycan hareketinin, Mirza Bala Mehmetzade önderliğinde İstanbul’da yayımlandığı haftalık gazetedir. Gazete, 7 Ağustos 1930 tarihinde yayımlanmaya başlamış, tespit edebildiğimiz son sayısı ise Y.2, S.58 ve 10 Eylül 1931 tarihini taşımaktadır. Perşembe günleri yayımlanan gazetenin ilk sayfası başyazı dışında Azerbaycan haberleri manşette olmak üzere verilirken, Rusya’daki diğer gelişmeler de yer almıştır. İkinci sayfada ise üst kısımda birinci sayfadaki benzer haberler devam ederken, alt kısmında ise yazı dizileri yer almıştır. Üçüncü sayfanın bir kısmı Türkiye’ye ayrılırken, alt kısmında da hatıra yayımlanmaya çalışılmıştır. Dördüncü sahife de ise, Türk dünyası haberleri ile birinci sayfanın devamı olan haberler yer almıştır.

Bildiriş gazetesinin amaç ve politikaları şu şe-

kilde belirtilmiştir: “*Bildiriş* gazetesi, yakın, orta ve uzak şarkta, bilhassa Türk dünyasında cereyan eden siyasî, millî, harsî ve içtimaî hareketler hakkında mevsuk malumat vermekle Türk efkar-ı umumiyesini tenvire çalışacaktır.

Türk dünyasının yegâne müstakil devleti ve Şark'ın yegâne Cumhuriyeti olan Türkiye'deki âlemlümlü ıslahat hareketini terviçle *Bildiriş* bu hususta ve Türkiye'nin alelumum iktisadî, harsî, edebî ve içtimaî yenilikleri hakkında okuyucularına malumat verecektir.

Bildiriş, Azerbaycan, Türkistan, Edil-Ural, Şimali Kafkasya, Kırım, Gürcistan ve Ukrayna'da cereyan eden hadiseleri bildirmekle beraber, Sovyet Rusya'ya ait siyasî, iktisadî, içtimaî hayat safhalarını gösteren vak'alar hakkında dahi karilerini tenvir edecektir.”¹⁵

Gazetenin yazı kadrosunda ise Mehmet Emin Resulzade, Cafer Seydahmet Kırımer, Mirza Bala, Abdülkadir dikkat çekmektedir.

Adı geçen dönemde Azerbaycan muhaceretinin İstanbul'da bir dizi kitap da yayımladığı görülmektedir. Bunlar şunlardır:

1. Mehmet Emin Resulzade, *Azerbaycan Cumhuriyeti*, İstanbul, 1341.
2. Mehmet Emin Resulzade, *Asrımızın Siyavuş'u*, İstanbul 1342.
3. Mehmet Emin Resulzade, *İstiklâl Mefkûresi ve Gençlik*, İstanbul, 1925.
4. Mehmet Emin Resulzade, *Rusya'da Siyasî Vaziyet*, İstanbul, 1925.
5. Mehmetzade Mirza Bala, *Azerbaycan Misak-ı Millisi*, İstanbul, 1927.
6. Mehmetzade Mirza Bala, *Ermeniler ve İran*, İstanbul, 1927.
7. *Şiirler Mecmuası İstiklâl Uğrunda*, İstanbul, 1928.
8. Mehmet Emin Resulzade, *İhtilalci Sosyalizmin İflası ve Demokrasinin Geleceği*, İstanbul, 1928.
9. Mehmet Emin Resulzade, (Haz.) *Milliyet ve Bolşevizm Makaleler Mecmuası*, İstanbul, 1928.
10. Mehmet Şerif, *Azerbaycan ve İnkılabı*, İstanbul 1337-1921.
11. Zeyneloğlu Cihangir, *Azerbaycan Tarihi*, İstanbul 1924.
12. *Azerbaycan Türk Federalist Müsavat Halk Fırkası Programı*, İstanbul, 1927.

13. Yusuf Bek Vezirof, *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar*, İstanbul, 1337.

Netice olarak, 27 Nisan 1920 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bolşevik ordularının işgali üzerine Azerbaycan devlet, siyaset, sanat ve kültür hayatının bazı isimleri Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu çalışmada bu şahısların Azerbaycan millî merkezi çerçevesinde İstanbul'da yürüttükleri basın yayın faaliyetleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Şüphesiz, Türkiye'deki bu faaliyetlerde kendilerine dönemin bazı devlet adamları, aydınlar ve özellikle de önde gelen Türkçü kuruluşlar destek olmuştur. Ancak Türk Ocakları Merkez Heyeti aldığı bir karar ile *Yeni Kafkasya* mecmuasına tüm teşkilatların abone olmalarını sağlaması da bu desteğin sadece manevî değil maddî olarak da gerçekleşmesini sağladığı bilinmektedir. Ayrıca, başta Hamdullah Suphi Tanrıöver olmak üzere dönemin Türk Ocaklı Türkçülerinin de yazıları ile katkı yaptıkları görülmektedir. Yine burada dikkatimizi çeken bir diğer husus da, Türk Ocaklarının ülke çapında gücünün azalması/azaltılması ile doğru olarak Türk dünyası aydınlarının faaliyetlerine de son verilmesi hususudur. Belki Türk Ocakları varlığını sürdürebilseydi, Rusya mahkûmu Türklerin yürüttüğü faaliyetler de devam edebilirdi. Temennimiz, dünün Azerbaycan istiklal ateşinin tuşturucularının ortaya koyduğu bu yarı ilmî, kısmen siyasî faaliyetlerinin unutturulmamasıdır.

- * Doç. Dr., BAÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
1. Sebhattin Şimşir, *Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'deki, Hayatı, Faaliyetleri ve Düşünceleri*, TKAE Yayını, Ankara, 1995, s. 5-9.
  2. Mehmet Emin RESULZADE, *Asrımızın Siyavuş'u*, Ankara, 1989, s. 8-10.
  3. İbrahimli, 1996, s. 111.
  4. “Dördüncü Yıl”, *Yeni Kafkasya* mecmuası, Y.4, S.1, 1 Ekim 1926, s. 1.
  5. “Üçüncü Yıl Başında”, *Yeni Kafkasya* mecmuası, Y.3, S.1, 3 Teşrin-i evvel 1341, s. 1.
  6. Mirza Bala MEHMETZADE, *Millî Azerbaycan Hareketi*, Ankara, 1997, s.172.
  7. Mirza Bala MEHMETZADE, *Millî Azerbaycan Hareketi*, Ankara, 1997, s.179.
  8. Mehmed Emin RESULZADE, “Tuttuğumuz Yol”, *Azeri Türk mecmuası*, Y.1, S.1, 1 Şubat 1928, s. 1.
  9. Mehmed Emin RESULZADE, “Tuttuğumuz Yol”, *Azeri Türk mecmuası*, Y.1, S.1, 1 Şubat 1928, s. 1.
  10. Mehmed Emin RESULZADE, “Tuttuğumuz Yol”, *Azeri Türk mecmuası*, Y.1, S.1, 1 Şubat 1928, s. 1.
  11. Mehmed Emin RESULZADE, “Tuttuğumuz Yol”, *Azeri Türk mecmuası*, Y.1, S.1, 1 Şubat 1928, s. 2.
  12. “İkinci Yıl Başında”, *Azeri Türk mecmuası*, Y.2 S. 23/1, 16 Şubat 1929, s.1.
  13. “Yolumuz”, *Yeşil Yaprak*, S. 1, 16 Haziran 1928, s. 1Yeşil.
  14. “Çehremiz”, *Odlu Yurt* mecmuası, Y.1, S.1, 1 Mart 1929, s. 1.
  15. *Bildiriş*, 7 Ağustos, Y.1, S.1., 1930, s. 1.